

Decembrie 1989: drepturi cetățenești, libertate religioasă și Revoluție

The Romanian Revolution of 1989, which began on the 16th of December in the City of Timisoara and soon spread throughout the entire country, is still intriguing by its complexity. Both the message and the courage of Pastor Tokes Laszo, who gave reliable accounts about the religious and civic restrictions imposed by the communist regime, to different international radio and TV stations, were soon taken by the citizens who gathered near the Reformed Church. The Pastor's protest gave the opportunity to broaden the scope of claims and to move on to vigorous protests, ultimately coagulating the crowd. Thus, an incident related to a priest turned into an ample manifestation that called for civil rights and freedoms and which ultimately challenged the communist regime and particularly, Nicolae Ceaușescu. The courage and heroism proven by the demonstrators in the clashes with the regime forces took the commanders of the intervention forces by surprise and this unexpected surprise has been unfortunately materialized in the acts of unbearable cruelty in repressing the street movements. Armed only with will, commitment and courage, the demonstrators have instinctively retrieved their democratic values more (in spite of the fact that the younger people had never known such values until then). Simultaneously they all shared the same feeling: their rediscovery through faith, God being invoked as a defender in the battles with the repressive forces.

Key words: Revolution, religion, Tokes Laszlo, protesters, faith, repression.

Cuvinte-cheie: Revoluție, religie, László Tókes, protestatari, credință, presiune.

1. Solidaritate interetnică

Analizele făcute cu privire la întâmplările din Decembrie 1989 de la Timișoara evidențiază sporadic dimensiunea religioasă a Revoluției, deși, evident, unele aspecte sunt consemnate. Există câteva volume pe această temă, cel semnat de Costel Neacșu¹ fiind unul dedicat. Alte cărți fac referire la subiect mai ales în cheie metaforică, Revoluția fiind văzută și ca un miracol, ceea ce este explicabil, având în vedere caracterul dominator excesiv al aparatului de stat comunist și satisfacția ieșirii de sub această constrângere. În acest context, se înscriu lucrări semnate de Rodica Popescu², Claudiu Iordache³, László Tókes⁴, Stelian Tănase⁵ sau Corneliu Vadim Tudor⁶. În timpul Revoluției Române, temători față de forța represivă a sistemului comunist, protestatarii și-au exprimat, periodic, nevoia de protecție și de cooperare. Una din direcții a fost către divinitate, căci mulțimile au îngenunchiat, au spus rugăciuni cu voce tare, adesea scandând cu înverșunare: „Există Dumnezeu!”.

Cealaltă direcție de sprijin va fi exprimată către forțele Ministerului Apărării Naționale, dar și către toți purtătorii de arme. Foarte des s-a auzit în zilele Revoluției scandarea „Armata e cu noi!”, chiar și atunci când Armata a tras în populație, făcând morți și răniți. Sunt exprimări covârșitoare, prezente apoi și la București. Joi, 21 decembrie 1989, după destrămarea mitingului pro-Ceaușescu de la București, mulțimea se va coagula pentru protestul împotriva regimului, făcând gesturi de necrezut cu puțin timp înainte: „Se scandează, se cântă, se încearcă dialoguri cu militarii. Mulțimea îngenunchează de mai multe ori și se roagă pentru morții de la Timișoara”⁷. Regăsim, astfel, conceptul de coeziune socială realizată prin intermediul religiei, așa cum a fost teoretizat de Émile Durkheim. Așa cum vor observa cercetătorii aplicați, sociologul francez privea religia ca pe un fenomen natural, opus caracterului iluzoriu conferit de Karl Marx⁸. Desigur, revoluționarii români, iar printre ei și cei timișoreni, nu au avut un construct teoretic de acest tip în minte, ci au acționat, regăsindu-se spontan în credință, chiar cu unele dificultăți de exprimare a sentimentului lor religios. Se relevă, astfel, distincția formulată de Peter Rožič

¹ Costel Neacșu, *Religiozitatea Revoluției Române din Decembrie 1989*, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2007.

² Rodica Popescu, *Miracol? Revoluție? Lovitură de stat?*, Editura Pantera, București, 1990.

³ Claudiu Iordache, *Iisus s-a născut la Timișoara. Decembrie '89*, Editura Helikon, Timișoara, 1994.

⁴ László Tókes, *În spiritul Timișoarei. Ecumenie și reconciliere*, Eparhia Reformată de Piatra Craiului, Oradea, 1996.

⁵ Stelian Tănase, *Miracolul Revoluției. O istorie politică a căderii regimurilor comuniste*, Editura Humanitas, București, 1999.

⁶ Corneliu Vadim Tudor, *Jurnalul Revoluției de la Crăciun la Paște*, Editura Fundației România Mare, București, 1999.

⁷ Stelian Tănase, *Miracolul Revoluției. O istorie politică a căderii regimurilor comuniste*, Editura Humanitas, București, 1999, p. 268.

⁸ Jesús Romero Moñivas, *Science and Religion in the Sociology of Émile Durkheim*, „European Journal of Science and Theology”, martie 2007, vol. 3, nr. 1, pp. 17-30.

cu privire la religie ca formă instituționalizată de reprezentare și la trăirea sentimentului religios de către fiecare participant⁹.

Credința exprima în acele momente tensionate un punct de reper spiritual, așa cum biserica fizică însemna un reper concret, ambele elemente fiind opuse forțelor răului, care asediau populația mental, prin propagandă, dar și fizic, prin forțele de represiune înarmate. Peste toate s-a suprapus și un fond de elemente religioase și de comportament social, cum ar fi cultul morților. Timișorenii știau că mulți oameni au fost uciși și doreau să-i recupereze, pentru a-i putea înmormânta după tradiție. Absența decedaților a fost un nou motiv de revoltă, care a amplificat mișcările protestatare. Respectul pentru morții Timișoarei va fi consemnat de istoricul Apostol Stan, cel care a ținut un jurnal al acelor zile. Prezent în apropierea sediului Comitetului Central al P.C.R. din București, în 22 decembrie 1989, el va vedea lucrurile chiar mai nuanțat: „Însuflețită de apeluri, mulțimea a îngenuncheat în mai multe rânduri în semn de smerenie față de martirii Timișoarei, clamând cu ardoare sloganul: «Nu plecăm acasă, morții nu ne lasă!»”¹⁰. Dacă la București oamenii îngenuncheau și se rugau pentru Timișoara și victimele de aici, la Timișoara localnicii vor face același gest, însă ca gest de mulțumire față de Dumnezeu, care a facilitat eliberarea.

Smaranda Vultur precizează: „Ce se reține mai ales e haloul emoțional al evenimentelor, atmosfera de comuniune în teamă sau curaj, ca și în momentele de sublim, cum a fost cel în care toată mulțimea adunată în piață în 22 decembrie 1989, pe la ora 13.00-13.30, când s-a anunțat fuga dictatorului, s-a întors cu fața dinspre balconul Operei spre Catedrala aflată în partea opusă a pieții, îngenunchiind și strigând «Există Dumnezeu!»”¹¹. Autoarea prezintă și o fotografie foarte sugestivă și arată că este o declarație de martor implicat, deoarece a participat la evenimente. Manifestanții au rezistat în stradă, în ciuda brutalității cu care au intervenit forțele de ordine ale regimului comunist. Încă din seara zilei de 16 decembrie 1989 mulțimea prezentă în Piața Sfânta Maria din Timișoara va fi atacată cu tunuri cu apă și cu bastoanele, operându-se zeci de rețineri ilegale¹². Semnificative sunt și cuvintele cu care va începe lungul maraton televizat al Revoluției în direct de la Televiziunea Română. În 22 decembrie 1989, Ion Caramitru va rosti, în Studioul 4, celebrele cuvinte: „Fraților, mulțumită lui Dumnezeu, ne aflăm în studiourile Televiziunii”, ca apoi Mircea Dinescu să continue: „Armata din București e cu noi, dictatorul a fugit”¹³. Fugise în urmă cu o oră...

2. Acțiuni secrete, acțiuni la vedere

Reflectând asupra evenimentelor, prin prisma modului în care acestea au fost mediatizate și cercetate, câteva observații se impun. Prima este că participanții la Revoluție au fost conduși în acțiunile lor de dorința de libertate, de mântuirea de frică, dar și de minunea regăsirii în credință, repudiind ideologia comunistă. Imediat însă constatăm că în demersurile lor grupurile de protestatari s-au raportat la divinitate cu unele particularități. Relatările din acea perioadă au insistat asupra faptului că Revoluția Română din 1989 a început cu mișcarea de sprijinire a pastorului László Tókes, pe când acesta era baricadat în Biserica Reformată, aflată în aceeași clădire cu parohia și locuința preotului. În zilele de 14 și 15 decembrie 1989, dar și în 16 până la prânz, pastorul a fost vegheat de o mână de credincioși reformați. În după-amiaza zilei de 16 decembrie 1989, un număr impresionant de curioși, din toate confesiunile religioase, s-a plasat mai ales pe Bulevardul 6 Martie, botezat așa, desigur, după o dată importantă din calendarul comunist. Înspre bulevard dau ferestrele Bisericii Reformate, de unde pastorul Tókes s-a adresat mulțimii. Aflat sub presiune, deoarece în spatele lui se aflau persoane oficiale, însă și speriat de posibilitatea ca forțele de represiune să acționeze asupra persoanelor adunate acolo, pastorul le-a solicitat celor prezenți să se îndepărteze și să protesteze în alt loc, spunând explicit: „Eu nu pot să

⁹ Peter Rožič, *Religion Matters: Quantifying the Impact of Religious Legacies on Post-Communist Traditional Justice*, „Journal for the Study of Religions and Ideologies”, vol. 13, nr. 37, Spring 2014, pp. 3-34.

¹⁰ Apostol Stan, *Revoluția română văzută din stradă*, Editura Curtea Veche, București, 2007, p. 160.

¹¹ Smaranda Vultur, *Timișoara – Revoluția din 1989. Practici memoriale urbane sau despre memoria în criză (Studiu de caz)*, „Colloquium politicum”, II, nr. 2 (4), 2011, pp. 47-78.

¹² Lucian-Vasile Szabo, *Revoluția din 1989 în spitalele timișorene*, Editura Memorialul Revoluției 1989, Timișoara, 2014, pp. 41-45.

¹³ Costel Neacșu, *op. cit.*, p. 103.

demonstrez cu voi, dar voi puteți demonstra, dar nu aici”, expresie în care oamenii Securității vedeau un îndemn la proteste și nu o încercare de a liniști lucrurile¹⁴.

Până la acutizarea problemei și trecerea la acțiuni publice cu caracter revoluționar, au existat alte manifestări de denunțare publică a abuzurilor și de încălcare a drepturilor omului, la originea cărora s-a plasat pastorul Tókes. În acest context, Securitatea a desfășurat activități de intimidare a sa și de limitare a efectelor luărilor sale de poziție, în special prin prezența în presa din Ungaria, dar și la posturile de radio și televiziune occidentale. În acțiunea de compromitere a fost implicat László Papp, episcopul reformat de la Oradea. Acesta a cedat presiunilor și a colaborat cu Securitatea și cu alte organe administrative ale statului, susținând demersurile acestora, aparent legale, de îndepărtare a lui László Tókes din Timișoara și plasarea lui în satul Mineu din județul Sălaj. Măsura era bine gândită și, în mod cert, ar fi avut efect, căci Mineu este o localitate izolată, departe de oraș, cu drumuri proaste și cu legături telefonice imposibile. Vocea pastorului, și așa destul de firavă, în condițiile de comunicare rudimentare ale României din 1989 și de supraveghere atentă, s-ar fi stins. Acest pericol, al imposibilității de a mai comunica, a fost sesizat și de preot, acesta fiind motivul îndârjirii lui de a rămâne într-un oraș mare, cum este Timișoara.

Implicarea lui László Papp, episcopul reformat de Oradea, superiorul lui Tókes, dezvăluie o metodă de lucru, utilizată des în regimurile dictatoriale și de serviciile secrete, mai ales în postura lor de poliție secretă și religioasă. Securitatea i-a divizat pe membrii bisericii reformate, i-a făcut să se trădeze între ei, dar mai ales episcopul a fost folosit ca instrument. Metoda a avut ca scop abaterea atenției de la problema reală, cea a încălcării drepturilor omului și a libertății religioase, abuzuri denunțate vehement de László Tókes. S-a creat o problemă falsă, cea a nesupunerii canonice a preotului de la Timișoara, care a presupus mutarea, disciplinară, în parohia de la Mineu. Pentru că Tókes nu s-a supus, a fost declanșată o altă operațiune a Securității, cea locativă, mascată în instanță printr-un proces de evacuare.

Toate aceste măsuri represive au făcut parte dintr-un plan elaborat de Securitate, cu concursul altor instituții ale statului. Acesta prevedea acțiuni pe mai multe direcții, urmând a fi realizat în etape. Astăzi cunoaștem toate detaliile acestei desfășurări de forțe, iar o trecere în revistă a principalelor idei este necesară: 1) Compromiterea pastorului prin inventarea de povești amoroase; 2) Izolarea preotului de cunoscuți, enoriași și rude prin crearea de tensiuni între ei și prin intimidare; 3) Desfacerea coeziunii grupului de sprijin din jurul lui László Tókes, prin amplificarea dezacordurilor existente și inducerea unor noi; 4) Declararea vizitatorilor străini ca indezirabili; 5) Organizarea de întruniri, în care pastorul să fie admonestat de oficialități în prezența unor apropiați și punerea în discuție a atitudinii sale dușmănoase în fața unor colective de oameni ai muncii; 6) Însărcinarea unor persoane din cercul preotului și implicarea de persoane noi pentru a-l influența să renunțe la tonul critic adoptat; 7) Acțiuni de șantaj pentru a-l determina să devină informator al Securității; 8) Determinarea preotului să părăsească țara; 9) internarea într-un spital cu profil psihiatric; 10) Măsuri extreme, cum ar fi arestarea, prin înscenarea unui proces penal (nu politic) ori chiar lichidarea, prin procedee care să dea aparența unui accident¹⁵.

Există o teză, pentru care nu sunt însă dovezi concrete, cum că Securitatea sau o parte a ei, mai degrabă, ar fi lucrat în favoarea detronării lui Ceaușescu, ba chiar ar fi sprijinit Revoluția. Analizând înstrăinarea dictatorului de problemele reale ale țării și „disperarea crescândă a românilor”, Tony Judt va considera: „E așadar logic că Securitatea a fost cea care a participat la căderea regimului în decembrie 1989, când a încercat să-l îndepărteze pe László Tókes, un pastor maghiar reformat din Timișoara”¹⁶. Sunt multe aspecte aici care trebuie clarificate. De evacuarea pastorului nu s-a ocupat doar Securitatea, ci aceasta va participa cu oameni într-un colectiv format din judecători, executori judecătorești, reprezentanți ai cultelor și ai autorităților locale. Ceaușescu dorea să dea evacuării o formă legală, chiar dacă era una fabricată. Acest grup oficial a dus la îndeplinire o sentință judecătorească obținută în urma unui proces civil, proces intentat de superiorii lui László Tókes pe linie bisericească.

Dacă se făcea evacuarea lui în 15 decembrie 1989, când împotrivirea la această acțiune era destul de firavă, deoarece puțini credincioși reformați erau de gardă în jurul bisericii, alta ar fi fost soarta

¹⁴ Nicolae Mavru, *Notă privind filajul continuu asupra obiectivului „Vasile”*, în Romeo Bălan și Gino Rado (editori), *Enciclopedia Revoluției din Timișoara 1989*, vol. II, Editura Memorialul Revoluției 1989, Timișoara, 2014, p. 120.

¹⁵ Costel Balint, *Ziua de mâine a început ieri*, Editura Eurostampa, Timișoara, 2009, pp. 22-26.

¹⁶ Tony Judt, *Epoca postbelică. O istorie a Europei după 1945*, Editura Polirom, Iași, 2008, p. 572.

Revoluției de la Timișoara și ar fi fost posibil ca mișcarea anticomunistă să nu pornească. În cele 24 de ore care au urmat, vestea s-a propagat, din om în om, în tot orașul. Tot mai multe persoane, de diferite etnii și religii, au venit în Piața Sfânta Maria, în apropierea Bisericii Reformate, să vadă ce se întâmplă. Cei mai mulți dintre cei prezenți erau curioși, nu oameni decizi să acționeze. Aceștia au fost puțini, dar energici, reușind să mobilizeze o parte a celor prezenți în acțiuni de protest. În aceste condiții, pastorul a fost, totuși, evacuat, în dimineața zilei de 17 decembrie 1989, însă mișcarea revoluționară fusese declanșată. Au avut loc confruntări de stradă cu forțe de represiune formate din diverse compartimente ale Ministerului de Interne și ale Ministerului Apărării Naționale, iar sute de persoane au fost reținute, brutalizate și încarcerate.

După cum a declarat Ion Popescu, fost șef al Inspectoratului Timiș al Ministerului de Interne, evacuarea pastorului s-a petrecut în intervalul orar 3.30-4.00, de întreaga operațiune răspunzând maiorul Radu Tinu, adjunct al șefului Securității Timiș¹⁷. Un alt cadru important din Securitatea Statului, Filip Teodorescu, fost locțiitor (adjunct) al Direcției Contraspionaj, venit la Timișoara pentru a strânge informații despre posibili agenți străini implicați în protestele antiguvernamentale și anticomuniste, va declara explicit în Procesul de la Timișoara că, fără evenimentele create de pastor și în jurul său, valul revoluționar nu ar fi pornit: „Toate informațiile de duminică spuneau că nu era niciun fel de organizare, toate au fost generate de acel incident cu evacuarea preotului Tókes”¹⁸. El va susține și faptul că în Revoluție au fost implicați agenți străini, dar dintre care nu a prins niciunul. Deși pentru acest lucru era plătit!¹⁹

3. Proteste în biserică și în jurul ei

În 16 decembrie 1989, cele mai multe acțiuni de protest s-au desfășurat pe Bulevardul 6 Martie 1946 (data instalării la putere a primului guvern comunist din România, condus de Petru Groza). Artera, care astăzi poartă numele 16 Decembrie 1989, reprezenta un spațiu mult mai adecvat pentru mulțimea sosită la fața locului, în număr tot mai mare. Strada Timotei Cipariu, acolo unde se află intrarea în clădirea care adăpostește Biserica Reformată din Timișoara, birourile parohiei și locuința pastorului, este îngustă, accesul fiind dificil. Acolo se aflau, în principal, enoriașii reformați, apropiați ai pastorului. Celelalte persoane venite, din rândul cărora se vor desprinde protestatarii, se vor plasa atât pe bulevard, cât și în Piața Sfânta Maria, o intersecție aflată pe latura de est a clădirii, în timp ce intrarea se află către vest. Numele pieței vine de la un simbol religios, deoarece aici se află (de multă vreme, dăinuind și în regimul comunist!) un altar dedicat Fecioarei. Este interesant că multe dintre studiile și trimiterile la evenimentele revoluționare din acea perioadă vor prefera formulele Piața Maria sau, mai scurt, Maria, ca loc al întâmplărilor, evitând, în mod curios, denumirea corectă, cea încărcată de o semnificație religioasă... Piața Sfânta Maria era un reper în acele zile, fiind locul în care s-au desfășurat primele proteste consistente. Prestigiul Maicii Domnului era enorm în perioada prigoanei religioase comuniste, depășindu-l, cu mult, pe cel al Străzii Timotei Cipariu, al Bisericii Reformate și chiar pe cel al Bulevardului 6 Martie. Trimiterea la Piața Sfânta Maria a rămas constantă în toate relatările post-revoluționare, consolidând, astfel, prestigiul locului. În aceeași seară, se va consemna un alt moment de solidaritate creștină, căci membrii unei biserici baptiste din apropiere, îndrumați de pastorul Petre Dugulescu, vor veni în grup pentru a-l susține pe pastorul reformat în protestele sale.

În Piața Sfânta Maria existau (sunt și în prezent) stații de tramvai. Aspectul este important, căci în după-amiaza de 16 decembrie 1989, după ora 17.30, câteva persoane, dintre care s-au evidențiat Ion Monoran, Daniel Zăgănescu și Zoltan Borbely, au împiedicat un tramvai oprit în stație să plece mai departe. Traficul a fost blocat, astfel că multe alte tramvaie s-au oprit. Au coborât sute de persoane, care s-au adăugat mulțimii deja adunate și care lansase deja primele scandări pentru libertate și împotriva regimului. Ion Monoran va descrie aceste momente într-un Memoriu. El precizează că în grupul adunat în Piața Sfânta Maria a avut inițiativa opririi tramvaielor, primul vehicul fiind unul care venea din direcția Gării de Nord. Vatmanul (un tânăr de 20-25 de ani) a început să plângă de teamă și l-a rugat să-

¹⁷ Miodrag Milin, *Procesul de la Timișoara. Audierea celor 21 de securiști și milițieni inculpați (2 -15 martie 1990)*, vol. I, Asociația Memorialul Revoluției 16-22 Decembrie 1989 și Fundația Academia Civică, Timișoara–București, 2004, p. 119.

¹⁸ *Idem*, p. 293.

¹⁹ Lucian-Vasile Szabo, *Sindromul Timișoara 1989: Adevăr și imaginar*, Editura Memorialul Revoluției 1989, Timișoara, 2013, pp. 29-30.

I lase să plece. Monoran i-a cerut să urce în cabină și să stea liniștit, că nu i se va întâmpla nimic. Atunci a tras de frânghia pantografului, iar tramvaiul a fost decuplat de la rețeaua electrică. Imediat a fost blocat un alt tramvai, care venea din sens opus, astfel că în zonă nu s-a mai putut circula. Daniel Zăgănescu s-a urcat pe un tramvai și a rugat mulțimea să strige împreună cu el „Jos Ceaușescu!”. Monoran va preciza, cu această ocazie: „Mă simt nevoit să accentuez că mulțimea (care a început să strige lozinci precum «Libertate!», «Vrem căldură!», «Vrem mâncare la copii!» etc.) uitase de pățania lui László Tókes, lozincile scandate demonstrând că revendicările ei erau îndreptate împotriva lui Ceaușescu și a situației disperate prin care trecea țara”²⁰. Ion Monoran va indica ora 19.30 pentru aceste acțiuni, însă, după cum arată Dumitru Tomoni, celelalte mărturii converg către 17.30, deși, evident, nu prea multă lume se gândea atunci să se uite la ceas pentru a fixa evenimentele²¹.

Într-un elan mistificator ușor de înțeles (prin nevoia de a justifica intervenția brutală a forțelor de represiune împotriva „elementelor turbulente”), mai mulți generali și colonei din Ministerul de Interne vor considera, după Revoluție, că acțiunea făcea parte dintr-un plan profesionist, prevăzut cu elemente de diversiune: „Atunci, un tânăr din grupul de demonstranți a tras pantograful tramvaiului oprit în stație, în vreme ce alte câteva persoane au trecut sistematic la o operațiune de spargere a geamurilor acestuia, generând, evident, panică”²². Este utilizată tehnica dezinformării, de amestecare de date reale cu altele fictive. În realitate, nu a fost spart niciun geam de tramvai. Tânărul era Ion Monoran, unul dintre cei mai profunzi poeți pe care i-a dat România.

Mulțimea strânsă în acel perimetru, însemnând în jur de o mie de persoane, era de toate naționalitățile și de toate confesiunile religioase: reformați, ortodocși români, ortodocși sârbi, romano-catolici, neoprotestanți (baptiști și penticostali). Au venit din curiozitate, pentru ca apoi să acționeze toți în numele libertății, care le lipsea tuturor. În acest context, unii autori atribuie un rol important diferențelor religioase din Banat și Ardeal, identificând, astfel, ideea unui posibil secesionism teritorial²³. Sunt invocate afirmațiile lui Nicolae Ceaușescu din discursul de justificare a represiunii, când acesta a vorbit de o amenințare externă la adresa României. În ciuda faptului că, în acea perioadă, existau divergențe majore între România și Ungaria pe tema respectării drepturilor omului și ale minorităților în România, discursul fostului dictator a fost, în cea mai mare parte, propagandistic, chiar dacă ancorat într-o ideologie naționalistă. De altfel, teza separatismului teritorial s-a manifestat virulent în 1990, cu acuzații puternice la adresa autorilor și celor care susțineau Proclamația de la Timișoara. Teza lui Alexander Ghaleb este fascinantă, însă nu foarte convingătoare, chiar dacă își întărește poziția inclusiv cu aprecierile lui Samuel Huntington, cel care a dezvoltat teza diferențelor religioase din România, dintre ortodocși, romano-catolici (greco-catolicii vor fi uitați) sau calviniști (reformați), așa cum este și pastorul László Tókes²⁴. În ciuda argumentelor dezvoltate, este greu de crezut teza lui Ghaleb, că în decembrie 1989 în România nu a fost revoluție, ci un război civil.

4. Protest și controversă

Rolul pastorului László Tókes a rămas controversat, deși este evident că acțiunea sa curajoasă de protest a însemnat scânteia, momentul declanșator al Revoluției Române din 1989. Mulți comentatori, analiști și cercetători ai evenimentelor nu vor dori să recunoască faptul că aceste acte de curaj le datorăm unui etnic maghiar, preot și, mai mult, reprezentant al Bisericii Reformate, una cu puțini credincioși în România. În acest context, vor fi confecționate scenarii, privind o activitate organizată, a unui grup (sau grupuri) care să profite de acțiunea pastorului pentru a declanșa mișcări de protest mult mai ample. Nu sunt aduse argumente, ci sunt lansate ipoteze manipulative, cum se va întâmpla și într-un caz extrem de autorizat, sursa fiind lucrători activi sau în rezervă cu grade mari din Ministerul de Interne: „Cine anume sunt cei care au făcut ca o afacere particulară a Bisericii Reformate din România să devină un caz politic?”²⁵. Evident că cei trei generali și cei doi colonei care își pun această întrebare aveau, prin

²⁰ Ion Monoran, *Memoriu*, „Caietele Revoluției”, nr. 4 (17), 2008.

²¹ Dumitru Tomoni, *Sorin Leia, eroul martir de pe treptele Catedralei*, Editura Eurostampa, Timișoara, 2014, p. 27.

²² Ion Pitulescu, *Șase zile care au zguduït România. Ministerul de Interne în decembrie 1989*, vol. I, București, 1995, p. 68.

²³ Alexander Ghaleb, *The Romanian Civil War: A Theoretical Discussion on The Proximate Causes of Violence*, „Sfera politicii”, 156, 2009, pp. 20-33.

²⁴ Samuel P. Huntington, *The Clash of Civilizations*, New York: Simon & Schuster, 1996, pp. 158-159.

²⁵ Ion Pitulescu, *op. cit.*, p. 68.

natura funcțiilor și pregătirii lor, mult mai multe mijloace să afle adevărul. Nu au făcut-o, nu doar din lipsă de profesionalism, ci pentru că acea rețea, care să coordoneze mișcările revoluționare de la Timișoara, nu a existat.

Zona Pieței Sfânta Maria, unde se află și străduța Timotei Cipariu, adresa oficială a Bisericii Reformate, era supravegheată de o echipă a Miliției județului, condusă de maiorul Eugen Mișea, șeful Biroului Judiciar. Din echipa de supraveghere mai făceau parte: căpitanii Laurențiu Preda și Tiberiu Grui, precum și plutonierii Ioan Veresejan, Vasile Bandula și Nicolae Rachim. După cum relatează Laurențiu Preda, ei au ajuns în zonă, în civil și neînarmați, sâmbătă, 16 decembrie 1989, în jurul orei 14.00. Ei au asistat la tot ce s-a întâmplat, inclusiv la discuțiile lui László Tókes cu cei 50-60 de enoriași prezenți, la început, acolo. Au fost mai multe discuții, pastorul „lăsând să se înțeleagă că organele de partid și de stat au ajuns împreună cu preotul la o înțelegere, prin care evacuarea sa din lăcașul de cult era exclusă”²⁶.

Făcând apel la declarațiile celor implicați în această operațiune, vedem că lucrurile sunt mai simple, iar răspunsurile nu sunt dificile. Autoritățile comuniste au avut ezitări în privința măsurilor ce trebuie luate. Formal, exista o sentință de evacuare, deci legea trebuia respectată. Inițial, autoritățile locale, reprezentate de primarul Petru Moț, au decis sistarea operațiunii, mizând pe faptul că mișcarea de protest va înceta. Nu s-a întâmplat așa. Organele de Miliție și Securitate au încercat să evite o implicare, însă au primit ordin să participe la evacuare, dincolo de atribuțiunile specifice, de a menține ordinea publică și de a veghea la siguranța națională. Ordinul de evacuare cu orice preț a venit de la București. Special pentru acest lucru a sosit la Timișoara directorul Departamentului Cultelor din Guvernul României, care s-a arătat intransigent. După cum arată fostul inspector șef al Inspectoratului Timiș al Ministerului de Interne, directorul respectiv, Ion Cumpănașu, le-a reproșat celor de pe plan local propunerile de amânare a evacuării²⁷. Protestele s-au amplificat după evacuarea pastorului, dar nu neapărat în legătură cu acesta, și s-au mutat în alt perimetru, de la Catedrala Ortodoxă la fostul Comitet Județean de Partid.

Identificarea imagologică a pastorului Tókes ca naționalist ungar și minoritar reformat, în contrast cu strategia de identificare în cadrele românismului dominant, alterează percepția corectă a demersurilor revoluționare din 16 decembrie 1989 de la Timișoara. O astfel de concepție tinde să submineze fundamentele oricărei revoluții moderne, căci acestea doresc să câștige drepturi și libertăți pentru toți locuitorii unui stat ori pentru membrii unei comunități, în calitatea lor de cetățeni. Este o confuzie pe care o vom remarca adesea în România postdecembristă, când se vor face identificări forțate privind drepturile românilor, calitatea de cetățean fiind, adesea, uitată. Este suficient să amintim că se vorbește de siguranța națională, nu de cea a statului și a cetățeanului. Pe de altă parte, există o desolidarizare de românism atunci când împrejurările sunt defavorabile, cum se întâmplă când sunt evocate problemele unor cetățeni români de etnie romă prin Europa. În 19 decembrie 1989, atunci când va relata despre începutul Revoluției de la Timișoara, „New York Times” va vorbi despre confruntarea dintre forțele de poliție și un conducător bisericesc, care a dus la „un protest antiguvernamental de amploare”²⁸.

5. Acuze de trădare și securiști lipsiți de profesionalism

În Procesul de la Timișoara, care a început în 2 martie 1990 și unde au fost judecați, inițial, 21 de ofițeri de Miliție și Securitate, iar apoi încă patru cadre de conducere din Partidul Comunist Român, agenții Securității au motivat în apărarea lor inclusiv faptul că László Tókes ar fi fost agent al unor organizații străine, deci trădător de țară. Radu Tinu, fost adjunct al șefului Securității Timiș și ofițerul desemnat să se ocupe, din partea acestei instituții, de evacuarea pastorului, va face referire în instanță la „organizații cu caracter iredentist maghiar”²⁹. Va fi un dialog cu președintele completului de judecată,

²⁶ Miodrag Milin, *Procesul de la Timișoara. Audierea celor 21 de securiști și milițieni inculpați (2-15 martie 1990)*, vol. II, Asociația Memorialul Revoluției 16-22 Decembrie 1989 și Fundația Academia Civică, Timișoara–București, 2004, p. 733.

²⁷ *Idem*, *Procesul de la Timișoara. Audierea celor 21 de securiști și milițieni inculpați (2-15 martie 1990)*, vol. I, Asociația Memorialul Revoluției 16-22 Decembrie 1989 și Fundația Academia Civică, Timișoara–București, 2004, p. 201.

²⁸ Dan Scutaru, *Nașterea „puterii a patra”*, Editura Institutului Revoluției Române din Decembrie 1989, București, 2011, p. 52.

²⁹ Miodrag Milin, *op. cit.*, p. 441.

iar acesta îi va permite lui Radu Tinu să dea toate informațiile. În acest sens, va invoca faptul că pastorul a semnat o chitanță, eliberată în urma primirii sumei de 20.000 de lei. Pe această structură a fost construită o întreagă poveste privind activitatea de trădător a lui László Tókes. Povestea inventată de Securitate este stupidă, iar semnele ei se văd chiar și la o analiză rapidă, nefiind nevoie de un specialist în intelligence. Nu există nicio dovadă că acea chitanță a existat și că a fost semnată de pastor. Putea foarte ușor să fie fabricată de Securitate. Apoi, este posibil ca preotul reformat să fi primit sume de bani de la diverse persoane sau organizații, necesare supraviețuirii în condițiile dificile în care se afla. În niciun caz nu poate fi vorba însă de vânzare de informații de niciun fel. Din contră, se făceau eforturi disperate ca opiniile sale să fie date publicității. Mai mult, László Tókes nu avea acces la nicio informație cu caracter secret, a cărei dezvăluire să afecteze România, deci nu avea ce „vinde”. Ideile sale erau limpezi și se refereau la situația de oprimare în care se aflau el și minoritatea maghiară, ca și cea mai mare parte a locuitorilor din România.

Anul revoluționar 1989 a avut un caracter complex. El a însemnat prăbușirea regimurilor comuniste totalitare din țările Europei Centrale și de Est, reflectată însă printr-o luptă a cetățenilor regiunii în favoarea re acordării de drepturi și libertăți. Acestea au o gamă largă, de la cele primare: accesul la hrană, bunuri și servicii de primă necesitate (medicamente, căldură, cel puțin în România) la cele generale, cum este libera exprimare și libertatea religioasă. Concomitent, a favorizat reluarea unor controverse etnice, statele Europei Centrale și de Est având de rezolvat situații privind minoritățile, care, după cum relevă mulți cercetători, erau presante, generând, uneori, conflicte sângeroase³⁰. Chiar László Tókes a evoluat ulterior în această direcție, cea a necesității definirii unui statut clar pentru minoritatea maghiară din România. În 16 decembrie 1989 aspectele etnice și religioase puteau constitui motivații importante pentru demersurile pastorului reformat. Este însă cert că timișorenii veniți în Piața Sfânta Maria în acea seară de 16 decembrie 1989, cea a începutului revoltei populare față de regimul comunist, urmăreau categoria largă de drepturi și libertăți necesare dezvoltării umane și fiecărei persoane în parte.

Lucian-Vasile SZABO

³⁰ David Fromkin, *The Coming Millennium: World Politics in the Twenty-First Century*, „World Policy Journal”, vol. 10, nr. 1, Spring 1993; Donald L. Horowitz, *Ethnic and Nationalist Conflict*, în Michael T. Klare și Daniel C. Thomas (editori), *World Security: Challenges for a New Century*, New York: St. Martin's Press, 1994, pp. 175-178; Daniel N. Nelson, *Hungary and its Neighbors: Security and Ethnic Minorities*, „Nationalities Papers: The Journal of Nationalism and Ethnicity”, 26:2, 1998, pp. 313-330.